

УДК 811.161.2'367

Світлана Шабат-Савка

«БО ТИ ТАКА, ЯК ІЗ КОЛЯДКИ ВИЙШЛА...»
(ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ІНТЕНЦІЙ ЛЮБ'ЯЗНОСТІ
В УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСІ)

У статті проаналізовано інтенції люб'язності, що репрезентують такі важливі гендернозорієнтовані потреби людини, як: передати прихильне ставлення мовця до співрозмовника, похвалити його, висловити захоплення жіночою вродою, сказати комплімент. Серед релевантних засобів їхньої вербалізації розглянуто оцінні лексеми, низку граматичних маркерів, що створюють дискурс толерантної та поштивої комунікації.

Ключові слова: *інтенція люб'язності, мовець, співрозмовник, оцінка, толерантна комунікація, компліментарні висловлення, похвала, дискурс.*

The article presents the analysis of intentions of amiability that represent such relevant gender-oriented human needs as rendering the speaker's sympathy towards the interlocutor; to praise him/her; to express admiration with feminine beauty; to pay compliments. Evaluative lexemes, grammatical markers behind the discourse of tolerant and suave communication are considered as the relevant means of their verbalization.

Keywords: *intentions of amiability, speaker, interlocutor, evaluation, tolerant communication, complimentary utterances, praise, discourse.*

Осердя сучасної антропозорієнтованої лінгвістики виформовують питання, пов'язані з лінгвалізацією психічних феноменів, із концептосферою мовної особистості, з її мовленнєвою діяльністю і поведінковими приписами, з низкою категорійних величин, що увиразнюють тісний і безпосередній зв'язок світу людського буття із засобами його вербалізації в різних дискурсивно-жанрових реєстрах української мови. До важливих антропних субстанцій, що детермінують процес комунікації і впливають на його перебіг, належить категорія комунікативної інтенції, у якій виразно експлікується план змісту (інтенційні потреби мовця: поінформувати, оповісти, запитати, спонукати, побажати, емоційно відреагувати на щось, оцінити, подякувати, поспівчувати, похвалити тощо) і

план мовної репрезентації (модально-інтенційні конструкції, реченнєві еквіваленти, дискурсивні висловлення).

Комунікативна інтенція – результат граматикалізації процесів мислення, інтелектуально-духовного світу мовної особистості, людських емоцій та почуттів. Саме мовець є носієм різноманітних інтенцій та визначає інтенційні горизонти комунікації. У його когнітивно-вербальну базу входять різні типи інтенцій (комунікативно-модальні, дискурсивно-жанрові, метакомунікативні), однак особистісну сферу людини, її психоментальний простір найрелевантніше репрезентують **емотивно-аксіологічні інтенції**, що передають індивідуальне, суб'єктивно-авторське сприйняття довкілля, оцінне ставлення мовця до побаченого чи почутого. Це ставлення співвідноситься із системою цінностей, що склалася в культурі, з раціональними, щоденними побутовими настановами соціуму, представленими в стереотипах поведінки та соціальних кліше. Оцінні судження, емоції, бажання – все, що пов'язано з ментальним станом мовця, його раціональним чи емоційно-оцінним реагуванням на світ, витлумачуємо як інтенційні вияви, презентації «я-концепцій» у процесі спілкування [Шабат-Савка 2014: 360].

Інтенції люб'язності, що формують окремий типологічний вияв емотивно-аксіологічних інтенцій, вербалізують прагнення мовця висловити свою позитивну оцінку щодо тих чи тих умінь, знань, рис характеру співрозмовника, вивищити у ввічливій, гречній, поштивій формі жіночу вроду і красу. Власне, термінообшир поняття «оцінка» детермінований особливим ставленням суб'єкта мовлення до певного об'єкта дійсності, адже будь-яке явище чи мотив людської діяльності може бути оцінене мовцем, з одного боку, як прекрасне чи потворне, з іншого – як добре чи погане. Аксіологічні інтенції відображають це протиставлення і мають амбівалентний характер, становлять парадигму діаметрально протилежних мовленнєвих потреб: із позитивною оцінкою, напр.: *Що за люба дитина мій Карпо, такий слухняний, такий тихий* (І. Нечуй-Левицький); *Твої слова – як вранішня молитва* (О. Пахльовська); з негативною оцінкою, пор.: *– Тьфу! Якась біснувата дівка!* (Н. Кобринська); *– Клятий Гаспидсько! Ти знову тут, всюдисуца підла тварюко?!* (Г. Тарасюк). Як констатує Н. Арутюнова, оцінка

представляє світ як середовище і як засіб для людського буття. Мета оцінних висловлень, на переконання дослідниці, полягає не в тому, щоб описувати світ, а в тому, щоб виражати емоції, хвалити чи сварити, рекомендувати чи радити, наказувати чи керувати [Арутюнова 1999: 165]. Оцінний модус слугує «невід'ємним атрибутом будь-якого висловлення, означенням ситуації» [Космеда 2000: 305], а отже, передає суб'єктивну інтерпретацію повідомлюваних у реченні подій та явищ.

Іntenції люб'язності перебувають у сфері доброго й позитивного, поважливого й шанобливого, уважного й прихильного ставлення мовця до свого співрозмовника. Адресантно-адресатний континуум взаємодії експлікується в середовищі «Люби свого ближнього, як себе самого», «Шануй людей, то й тебе пошанують». Його детермінує атмосфера й тональність **толерантної комунікації**, що репрезентує доброзичливу, координовану атмосферу мовленнєвої діяльності й обопільне прагнення комунікантів досягнути перлокутивного ефекту інтеракції.

До релевантних засобів вербалізації інтенцій люб'язності належать компліментарні висловлення, що відображають передусім гендерний дискурс чоловіків і жінок – загалом дві автономних системи (*Жіноча аура зовсім не схожа на чоловічу, вона особлива, тонша, чи що, але значно гостріша, відчутніша. Це як парфуми, знаєш...* (С. Пантюк). Характеризуючи поведінкові особливості комунікантів, здебільшого відзначають, що жінки надають перевагу непрямій комунікації, чоловіки висловлюються прямо, частіше хвалять, кажуть компліменти. На переконання Л. Ставицької, гендерні ознаки мовної картини світу – це «сутнісні прояви пізнання світу крізь призму чоловічого і жіночого бачення, що інтегрують універсальні та національно специфічні ознаки, оприявлюють особливості номінативної та комунікативної діяльності чоловіків і жінок, а також вплив статі на мовну практику та мовну поведінку» [Ставицька 2003: 30].

Компліментарні висловлення належать до ритуальних мовленнєвих дій, отожднюють їх із максимами симпатії та великодушності, вони спрямовані на встановлення контакту, освідчення в коханні, підтримування добрих стосунків,

вираження закоханості. Важлива ознака компліменту – явна, експліцитна демонстрація інтенції мовця (особи чоловічої статі), а саме бажання сказати про щось приємне співрозмовниці (особі жіночої статі), відзначити вроду, красу, напр.: – *Бо ти така, як із колядки вийшла – із Богом за один стіл можеши сісти* (М. Стельмах); – *Перед чарами такої дівчини, як ви, всі молодіці поклони клали б, подібно як перед чудотворною іконою* (С. Воробкевич). Якщо комплімент демонструє прихильність, захоплення, то у висловленнях похвали мовець дає оцінку якостей, знань та вмінь адресата. Пор.: – *Голос симпатичний і гра майстерська!* (С. Воробкевич); – *Славно, панно Флоріко! Голосочок, як срібний дзвіночок, м'який, як оксамит! Так співає людина, коли душа повна щастя! Справді, співаєте-щебечете, як той соловій у калиновім гаю!* (С. Воробкевич).

Мета компліменту, як і похвали полягає в тому, щоб передати інтенційний стан мовця, зміст якого становить **позитивна оцінка**, експліцитно чи імпліцитно виражена у висловленні. Це не тільки схвалення, захоплення, повага, а й симпатія, любов, прихильність, напр.: [Оришевський:] *Що за краса! Що за урода пишна! Що за постава горда і велична!* (П. Куліш); – *Ти сьогодні схожа на кінозірку* (Ю. Андрухович). Водночас змістовий обшир інтенцій люб'язності спрямований на те, аби позитивно оцінити певний предмет: – *Яка красива. Ну – лялечка!* (О. Довженко); дії та вчинки співрозмовника: – *Ти справжній герой* (П. Загребельний); – *Ти славний, ти дуже славний* (Є. Гуцало); риси характеру адресата чи зовнішність: – *Лице таке добре, ласкаве, як у нашої вчительки української мови* (В. Шкляр); норми поведінки: – *Які тут люди люб'язні!* (О. Гончар). І компліментарні висловлення, і висловлення похвали є важливими чинниками успішного перебігу толерантної комунікації, адже позитивна оцінка, прагнення мовця принести задоволення адресатові вимовленим словом і так виявити своє прихильне ставлення до нього сприяють налагодженню доброзичливих стосунків.

Зрозуміло, що інтенційний простір компліменту відрізняється від похвали. Хвалити – означає висловлювати схвалення, похвалу кому-небудь, чому-небудь, вихваляти, прославляти, славословити. Похвала – це добрий відгук про

кого-небудь, що-небудь, схвалення, уживається для вираження захоплення, величання, визнання [ВТССУМ 2003: 853]. Пор. комплімент: – *Біле тобі до лиця. Тоді ти схожа на снігову дівчину* (В. Шкляр) і похвалу: – *Ви набагато краще колете за сестру. Зовсім не боляче* (В. Шкляр); – *Ти танцювала сьогодні просто божественно!* (П. Загребельний). Якщо говорити про соціолінгвістичний контекст компліментарних висловлень і синтаксичних конструкцій похвали, то треба зауважити, що похвала доречна і переконливіша з вуст вищої за статусом або віком людини; комплімент констатує факт, дещо прикрашає дійсність, відзначається впливом гендерного поділу: «чоловік – жінка», «хлопець – дівчина».

До основних засобів вербалізації інтенцій люб'язності в українськомовному дискурсі (у текстовій комунікації, в уснорозмовному мовленні) належать:

1) прикметникові лексеми з позитивнооцінною семантикою, напр.: – *Ні, ти в нас найкращий* (В. Шкляр); – *Ти в мене розумний хлопчик, ти – моя дитина!* (Панас Мирний); – *У тебе дуже гарна форма голови, – продовжувала вона. – Оселедець і вуса роблять тебе якимось небуденним і особливим* (Ю. Андрухович); – *А ти ж – талановита малярка, це – твій світ, твоє оточення* (І. Роздобудько); – *Іване Івановичу! Ви такий бадьорий, усміхнений, у білій сорочці!* (Г. Вдовиченко); іменникові лексеми: [Піддубний:] *Ви геній! Це я вам без жартів кажу* (В. Винниченко); – *Ти ж сучасний хлопець, Микола, лев на курсі з теоретичної фізики* (О. Гончар); – *Розумниця!* (Г. Тарасюк); – *Жартун ти, одначе* (О. Гончар); – *Ти ж чоловік з розумом* (В. Шкляр). Зауважимо, що найвиразнішою є лексема *молодець*, напр.: – *Молодець! З тобою варто дружити* (В. Шевчук); – *Чудово, ти молодець!* (Г. Тарасюк); – *Молодець! А ще придурюєшся, що ти не отаман* (В. Шкляр); – *Молодці, – похвалив Чорний Ворон, – добра робота* (В. Шкляр); прислівникові лексеми, що підсилюють інтенцію похвали, напр.: – *Браво! Геніально!* (Г. Тарасюк); – *Мені тут страшенно подобається!* (Г. Вдовиченко);

2) різноманітні синтаксичні інтенсифікатори, передусім окличні висловлення з підсилювальними частками чи вигуками: – *Який у тебе охайний, заокруглений почерк*

відмінника (Г. Вдовиченко); – **Які в тебе квіти гарні** (М. Стельмах); – **Ну й молодець!** (В. Шкляр); – **Гай-гай, який голос у його сина** (М. Стельмах);

3) гіперболізовані звороти з займенниками, що мають значення «повністю, цілком», і слова тотальності (категоричні квантори) у структурі висловлення (*завжди, дуже, навіки, ніхто, ніщо, ніде, жоден*), пор.: – **О, ти в нас мудрець** (О. Гончар); – **Я завжди казав, що ти геройський хлопець** (В. Шкляр); – **Вам дуже пасує білий халат** (В. Шкляр); – **Славна ви молодиця, ніхто вас лихом не спом'яне, а тільки добром** (Є. Гуцало); **Таких, як ти, чекають все життя заради миті** (О. Пахльовська);

4) фразеологізовані висловлення риторичного характеру: – **Кожному б козакові таку вдачу, як у тебе, дівчино!** (П. Панч); – **Що попросиш, те і зроблю, бо в мене такими онуками поле не засіяне** (М. Стельмах); – **Так це ж золото, а не козак** (П. Панч). Іntenція похвали, прагнення мовця висловити комплімент може супроводжуватися використанням лексем *диво, золото, рай*, пор.: – **Ти диво! Я обожаю тебе** (Розмовне);

5) конструкції з порівняльними зворотами, що свідчать про індивідуальну природу світосприйняття мовної особистості й передають оцінку мовця на основі набутого досвіду в процесі пізнання, напр.: – **Ти, Василюк, як маків цвіт** (Є. Гуцало); **Ти чудова, як вечір весною, ти чарівна, як нічка в маю** (Д. Загул);

6) незакінчені комунікати, що імпліцитно виражають позитивну оцінку і слугують засобами експлікації емоційно-експресивного дискурсу, напр.: – **На права й дурний здасть, а ти ж!.. Ще й дівчат кататимеш** (В. Шкляр); – **Не сердься. Ти ж знаєш, як я до тебе...** (В. Шкляр). Комплімент можуть використовувати як заохочення, підсилення бажаної для мовця поведінки адресата;

7) конструкції із звертаннями, що маркують прихильне, люб'язне ставлення до співрозмовника, пор.: – **А ти зовсім не змінилася, дороженька, – сказала актриса. – Що двадцять п'ять, що двадцять вісім – різниці не відчувається** (І. Роздобудько); – **Це ж ти спасла його, невісточко моя срібна, це ж ти вирятувала його, золотенька моя** (В. Шкляр). Особливої люб'язності й доброзичливості додають вокативні

синтаксеми із зменшено-пестливими суфіксами – яскравими маркерами суб'єктивної модальності.

За своїм прагматичним потенціалом висловлення похвали передбачають схвальне ставлення мовця до вчинків співрозмовника, до його майстерності, знань. Утім, спостерігаємо різні типи реакцій з боку адресата в разі прийняття похвали. Це може бути вдячність: – *Спасибі, Василюк, – мовила мати. – Гарна з тебе помічниця* (Є. Гуцало); завищена оцінка: – *Твоя мама красива? – Дуже. Така, як ти. А ти найкраща в світі* (П. Загребельний); приємне здивування: – *Ти справжній герой, Андрію. – Що там я, – зняковів Коваленко* (П. Загребельний); вихваляння: – *А ви ще, дивлюсь я, і молода зовсім. – А чого ж би я була стара! Молода звісно* (В. Шкляр); а подекуди обурення, образу, зниження позитивної оцінки: – *Добре тобі, що не лізеш за словом у кишеню. – А можна й без цього* (В. Шкляр).

Крім репрезентації наміру мовця продемонструвати позитивне ставлення до адресата, підкреслити привабливу зовнішність, красу, вроду, компліментарні висловлення, як зазначає І. Шкіцька, можуть уживатися і для маніпулятивної стратегії, здійснення спланованого впливу на емоційну сферу психіки адресата [Шкіцька 2011: 157], напр.: – *Якщо виживу, я знайду тебе. Дай мені рік – два. – Добре, – сказала вона. – Ти виживеш. Ти зможеш. Ти зможеш, ти сильний. Я тебе ждатииму* (В. Шкляр). Іноді такі конструкції побудовані як позитивні висловлення про людей, не задіяних у безпосередній інтеракції, проте подібна апеляція має якраз маніпулятивний вплив на адресата мовлення, напр.: – *Могутній у тебе батя... Трудяга. Без порожняви у душі... Моноліт* (О. Гончар); – *Жила коло вигону баба Тодоська. – Добра людина була* (В. Шкляр).

Іntenції люб'язності репрезентують зону згоди та порозуміння, передбачають схильність до встановлення гарних міжособистісних стосунків, співробітництва з адресатом. Їхня вербалізація відповідає принципам кооперації Г. Грайса і постулатам ввічливості Дж. Ліча (максимум тактовності, великодушності, скромності, симпатії), пор.: – *Прошу, не відкажіть мені і заспівайте якусь пісеньку. – Просьбі з таких солоденьких усточок годі відказати* (С. Воробкевич).

Стратегію співробітництва обслуговують мовленнєві дії, підпорядковані тактикам ведення унісонної розмови. До них належать слова схвалення, сигнали уважного і зацікавленого співрозмовника. Напр.: – *Не знаєш ти, хлопчику, де той театр? – спитав я його. – Отуди йдіть, паночку, – відповів він мені, – де так дуже горобці цвіркають; у тій стодолі гратимуть нині кумедію. – Спасибі, хлопче, ти мене з пустині Сахари направив на зелену оазу* (С. Воробкевич).

Мовленнєва діяльність, побудована на принципах толерантності, репрезентує кооперативну стратегію й адекватне втілення інтенцій люб'язності: комуніканти проводять відкритий діалог, налагоджений баланс стосунків, взаємні рольові, поведінкові очікування виражають доброзичливу тональність спілкування. І навпаки – претензійний характер розмови, критичні зауваги, постійні звинувачення, демонстрація вищості в знаннях, у соціальній позиції, незгода з висновками і думками партнера слугують характерними ознаками атолерантної комунікації, пор.: – *Тату, мамо, хоть мене убийте, а хоть тут зараз на голові дуба ставайте, а хоть рачки лізьте, то я за того дурелейсу не піду; йому фасолі вибирати, а не женитися!* (С. Воробкевич).

Отже, інтенції люб'язності, що вербалізують одну з важливих мовленнєвих потреб людини (передати прихильне ставлення до співрозмовника, похвалити його, висловити захоплення жіночою красою, сказати комплімент), мають глибоке антропоцентричне підґрунтя. Це яскравий, позитивно зорієнтований тип емотивно-аксіологічних інтенцій, що співвідноситься з системою цінностей мовної особистості, її психоментальним простором, із правилами поведінки і гендерними особливостями соціуму.

В українськомовному дискурсі (у текстовій комунікації, в уснорозмовному мовленні) інтенції люб'язності репрезентують різнорівневі мовні засоби, з-поміж яких до найрелевантніших належать лексеми з оцінним значенням, слова зі зменшено-пестливими суфіксами, особливими кванторами увиразнення більшої міри вияву тієї чи тієї ознаки; компліментарні, окличні та порівняльні висловлення, фразеологізовані й незакінчені комунікати тощо. Використання тих чи тих мовних одиниць

лексичного, граматичного чи дискурсивного рівнів залежить від намірів мовця, від пресупозитивних характеристик мовленнєвої діяльності, стосунків між адресантом та адресатом.

Лінгвосинергетичне вивчення інтенцій люб'язності в контексті лінгвальних та екстралінгвальних чинників, у різних дискурсивно-жанрових регістрах української мови (зокрема – в епістолярному дискурсі, у драматичних текстах художнього стилю) виформовує дослідницьке поле наших наступних наукових студій.

Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.

Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1140 с.

Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики : формування і розвиток оцінки / Тетяна Космеда. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 350 с.

Ставицька Л. О. Мова і стиль / Л. О. Ставицька // Критика. – 2003. – № 6. – С. 29 – 34.

Шкіцька І. Маніпулятивний потенціал компліментів-агументем / Ірина Шкіцька // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія Філологія : [зб. наук. пр. / гол. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вінниця : ВДПУ, 2011. – Вип. 13. – С. 156 – 160.

Шабат-Савка С. Вербалізація інтенцій аксіологічного вияву в україномовному дискурсі / Світлана Шабат-Савка // Spheres of culture [Journal of Philological, Historical, Social and Media Communication, Political Science and Cultural Studies] / Editor-in-Chief Prof. Ihor Nabytovych. – Lublin, Poland : Maria Curie-Sklodovska University, 2014. – Volume VII. – С. 359 – 366.

Статтю отримано 02.03.2016

Svitlana Shabat-Savka

**«BECAUSE YOU LOOK AS THOUGH YOU HAVE
COME OUT OF THE CHRISTMAS CAROL...»
(VERBALIZATION OF INTENTION OF AMIABILITY
IN UKRAINIAN DISCOURSE)**

Intentions of amiability representing the individual's one most important need (to convey the benevolent attitude of the speaker to the interlocutor, to praise him/her, to express admiration of feminine beauty, to pay compliment) have an innermost anthropocentric nature. They are a bright, positively oriented type of emotional and axiological intentions that correlate with the value system of the linguistic personality, their mental psychomental space, the rules of conduct and gender-based realities.

Intentions of amiability fall within the sphere of the speaker's attentive, benevolent, respectful and sympathetic attitude towards his/her interlocutor and are implemented, on the one hand, through complementary structures, and on the other by means of statements of praise. Addresser-addressee continuum is determined by the atmosphere and the tonality of the tolerant communication, which explicates the communicants' mutual and sincere desire to achieve the perlocutionary effect of interaction.

Utterances of compliment and praise are the important factors behind successful performance of speech activity. According to our observations, the purpose of a compliment, as well as a praise, is to convey the speaker's intentional state the gist of which is positive evaluation, explicitly or implicitly expressed in the statement. Compliment reflects the speaker's Sender displays a wider range of the speaker's intentions that encompasses not only approval and admiration, but respect, sympathy, love and affection.

In Ukrainian discourse (in text communication and spoken language), intentions of amiability represent different-level language means, most relevant of which are lexemes with evaluative meaning, diminutive forms, special quality quantifiers, sustainable and incomplete communicates that create the discourse of the tolerant and suave communication.

The use of linguistic units of lexical, grammatical or discursive level depends on the speaker's intentions and presuppositional characteristics of speech activity, and on the relationships between the addresser and the addressee.